

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

Rīgā

26.06.2023. Nr. 1-8/22

Uz 18.05.2023 Nr.32-1-05/744

Labklājības ministrija
lm@lm.gov.lv

Par darba samaksu ar brīvības atņemšanu notiesātām personām

Latvijas Republikas tiesībsargs ir saņēmis Labklājības ministrijas 2023. gada 18. maija vēstuli Nr. 32-1-05/744 “Par darba samaksu ar brīvības atņemšanu notiesātajām personām”, kurā ir lūgts sniegt viedokli par Latvijas Sodu izpildes kodeksa (turpmāk Kodekss) 56.¹⁶ panta atbilstību Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva (ES) 2022/2041 par adekvātām minimālajām algām Eiropas Savienībā (turpmāk – Direktīva) prasībām, proti, par atšķirīgās darba samaksas ar brīvības atņemšanu notiesātajām personām atbilstību nediskriminēšanas un samērīguma principiem.

[1] Direktīvas 6.panta pirmais punkts noteic, ja dalībvalstis pieļauj atšķirīgas likumā noteiktas minimālās algas likmes konkrētām darba ņēmēju grupām vai atskaitījumus, kas samazina izmaksāto atalgojumu līdz līmenim, kurš ir zemāks par attiecīgo likumā noteiktu minimālo algu, tās nodrošina, ka minēto diferencēšanu un atskaitījumus veic atbilstīgi nediskriminēšanas un samērīguma principiem un ka atskaitījumus veic, īstenojot likumīgu mērķi.

Direktīvas preambulas 29.apsvērumā ir uzsvērts, ka, neskarot dalībvalstu kompetenci paredzēt likumā noteiktu minimālo algu un atļaut diferencēšanu un atskaitījumus, ir svarīgi izvairīties no diferencēšanas un atskaitījumu plašas izmantošanas, jo pastāv risks, ka tie var negatīvi ietekmēt minimālo algu adekvātumu. Būtu jānodrošina, ka diferencēšana un atskaitījumi atbilst nediskriminēšanas un proporcionalitātes principiem. Tāpēc diferencēšana un atskaitījumi būtu jāveic legītimā nolūkā. Šādu atskaitījumu piemēri varētu būt, piemēram, nepamatoti augstu izmaksātu summu atgūšana vai tiesu vai administratīvās iestādes noteikti atskaitījumi.

[2] Latvijā ar brīvības atņemšanu notiesātām personām ir noteikta atšķirīga minimālā stundas tarifa likme un atšķirīgs minimālās mēneša darba algas apmērs, kā arī ir noteikta atšķirīga kārtība ieturējumu izdarīšanai.

Kodeksa 56.¹⁶ pants noteic, ka minimālā stundas tarifa likme un minimālā mēneša darba samaksa notiesātajam atbilstoši viņa veiktajam darbam un resocializācijas mērķiem ir:

1) 50 procentu no valstī normālajam darba laikam noteiktās minimālās stundas tarifa likmes un minimālās mēneša darba samaksas — notiesātajam, kas sodu izcieš slēgtajā vai daļēji slēgtajā cietumā;

2) ekvivalenta valstī noteiktajai minimālajai stundas tarifa likmei — notiesātajam, kas sodu izcieš atklātajā cietumā;

3) 50 procentu no valstī pusaudzim noteiktās minimālās stundas tarifa likmes — nepilngadīgam notiesātajam.

Savukārt Kodeksa 56.¹⁷ panta otrā daļa noteic, ka notiesātajam no aprēķinātās darba samaksas izdara ieturējumus saskaņā ar izpildu dokumentiem Civilprocesa likumā paredzētajā kārtībā tādā apmērā, lai pēc visu ieturējumu izdarīšanas notiesātā personiskajā kontā varētu ieskaitīt vismaz 20 procentus no aprēķinātās darba samaksas, bet pensijas vecumu sasniegušo notiesāto, notiesāto, kas ir personas ar I vai II invaliditātes grupu, nepilngadīgo, grūtnieču, kā arī to notiesāto sievietu personiskajā kontā, kurām ir bērni cietuma bērnunamā, — vismaz 40 procentus no aprēķinātās darba samaksas. Civilprocesa likumā noteiktais ieturējumu apmērs no darba samaksas un tai pielīdzinātajiem maksājumiem nav attiecināms uz šajā pantā noteiktajiem ieturējumiem no notiesātajam aprēķinātās darba samaksas.

Tādējādi, šobrīd likumdevējs ir izšķīries noteikt atšķirīgu minimālās algas likmi notiesātajiem, kas sodu izcieš slēgtajā vai daļēji slēgtajā cietumā, kā arī nepilngadīgiem notiesātajiem (turpmāk – notiesātais). Kā arī, vērsot piedziņu uz notiesātā darba samaksu, tiek veikti ieturējumi līdz pat 80 procentu apmērā no darba algas.

[3] Saskaņā ar Ieslodzījumu vietu pārvaldes publicēto informāciju, 2022.gadā notiesāto nodarbinātības līmenis bija 31 procents no kopējā notiesāto skaita, 20 procenti bija nodarbināti komersantu izveidotajās darba vietās, 11 procenti – cietumu saimnieciskajā apkalpē. Viena notiesātā vidējais mēneša atalgojums (pēc nodokļu nomaksas un citu ieturējumu veikšanas) ieslodzījuma vietu saimnieciskajā apkalpē bija 77,21 euro un komersantu izveidotajās darba vietās – 144,18 euro.¹

2021.gadā notiesāto nodarbinātības līmenis bija 32 procenti no kopējā notiesāto skaita, 20 procenti bija nodarbināti komersantu izveidotajās darba vietās, 12 procenti – cietumu saimnieciskajā apkalpē. Viena notiesātā vidējais mēneša atalgojums ieslodzījuma vietu saimnieciskajā apkalpē bija 79,69 euro, komersantu izveidotajās darba vietās – 143,95 euro.²

Savukārt 2020.gadā notiesāto nodarbinātības līmenis bija 34 procenti no kopējā notiesāto skaita, 19 procenti bija nodarbināti komersantu izveidotajās darba vietās, 16 procenti – cietumu saimnieciskajā apkalpē. Viena notiesātā vidējais mēneša atalgojums saimnieciskajā apkalpē bija 69,20 euro, bet komersantu izveidotajās darbavietās – 130,47 euro.³

[4] Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 91. pants noteic, ka visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas. Vienlīdzības princips citastarp liedz valsts institūcijām izdot tādas normas, kas bez saprātīga pamata pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas vienādos apstākļos. Tomēr vienlīdzība Satversmes 91. panta izpratnē nenozīmē nivelēšanu. Vienlīdzības princips pieļauj un pat prasa atšķirīgu attieksmi pret personām, kas atrodas atšķirīgos apstākļos, kā arī pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kas atrodas vienādos apstākļos, ja tam ir objektīvs un saprātīgs pamats.⁴ Atšķirīgai attieksmei nav objektīva un saprātīga pamata, ja tai nav leģitīma mērķa vai arī ja nav samērīgas attiecības starp izraudzītajiem līdzekļiem un nospraustajiem mērķiem.⁵

¹ Ieslodzījumu vietu pārvaldes 2022.gada publiskais pārskats. Pieejams: <https://www.ievp.gov.lv/lv/gada-publiskie-parskati>

² Ieslodzījumu vietu pārvaldes 2021.gada publiskais pārskats.

³ Ieslodzījumu vietu pārvaldes 2020.gada publiskais pārskats.

⁴ Satversmes tiesas 2001.gada 3.aprīļa spriedums lietā Nr.2000-07-0409.

⁵ Satversmes tiesas 2002.gada 23.decembra spriedums lietā Nr.2002-15-01.

Satversmes tiesa ir atzinusi, ka nodarbinātie ieslodzītie un nodarbinātie, kas neatrodas ieslodzījumā, nav uzskatāmi par personu grupām, kas atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos. Ieslodzījuma vietās personas tiek nodarbinātas citu mērķu sasniegšanai. Ieslodzīto personu darbs vērtējams kā sociāli lietderīga aktivitāte, kuras primārais mērķis nav vis ienākumu gūšana sadzīves vajadzību nodrošināšanai, bet gan sociālās rehabilitācijas iespēju pavēršana ieslodzītajiem, lai šīs personas nezaudētu sociālās prasmes un darba iemaņas.⁶

Tieslietu ministrija ir norādījusi, ka notiesāto nodarbināšana ir daļa no ieslodzītās personas resocializācijas procesa. Darbs ļauj iesaistīt ieslodzītās personas regulārās ikdienas aktivitātēs, lietderīgi aizpildot viņu brīvo laiku, kā arī tas ļauj nezaudēt, uzturēt vai pat paaugstināt darba iemaņas un prasmes, lai pēc soda izciešanas būtu vieglāk integrēties sabiedrībā un nopelnīt iztikas līdzekļus. Turklāt ienākumu gūšana, kas iespējama notiesāto nodarbinātības gadījumā, ir papildus motivācija notiesātajiem iesaistīties vienā no resocializācijas procesa sastāvdaļām – nodarbinātībā.

Tiesībsargs pievienojas iepriekš minētajam viedoklim, ka darbs brīvības atņemšanas iestādēs ir daļa no notiesāto resocializācijas procesa, savukārt ienākumu gūšana, kas iespējama nodarbināšanas gadījumā, ir papildu motivācija ieslodzītajiem iesaistīties resocializācijas procesā – nodarbinātībā.

Tā kā notiesāto nodarbināšana nav pielīdzināma darba tiesiskajām attiecībām ārpus ieslodzījuma vietām atšķirīgo mērķu dēļ, valstij ir pienākums notiesāto nodarbinātības jautājumus regulēt atsevišķi⁷. Tostarp, ņemot vērā notiesāto nodarbināšanas īpašos mērķus un vajadzības, notiesātajiem **var tikt noteikta atšķirīga minimālās darba algas likme**, kas atbilstoši Direktīvā noteiktajam ir pieļaujams.

[5] Satversmes 107. pants nosaka, ka ikvienam darbiniekam ir tiesības saņemt veiktajam darbam atbilstošu samaksu, kas nav mazāka par valsts noteikto minimumu, kā arī tiesības uz iknedēļas brīvdienām un ikgadēju apmaksātu atvaļinājumu.

Satversmes 107. pants *expressis verbis* nenosaka minimālo darba samaksas apmēru, bet gan norāda, ka minimālās darba samaksas apmēram valstī jābūt noteiktam. Tas ir Satversmē ietverts pilnvarojums likumdevējam noteikt minimālo darba samaksu valstī ar likumu. Satversmes 107. pants, paredzot šā jautājuma izlemšanu likumdošanas ceļā, aizliedz darba devējiem maksāt darbiniekiem mazāku darba samaksu par likumdevēja noteikto⁸.

Vienlaikus, pienākumu noteikt minimālo darba samaksu paredz arī Latvijas starptautiskās saistības. Piemēram, Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 23. panta trešā daļa noteic, ka katram strādājošajam ir tiesības uz taisnīgu un apmierinošu darba algu, kas nodrošina cilvēka cienīgu dzīvi viņam un viņa ģimenei. Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām (turpmāk – Pakts) 7. pants garantē personas tiesības uz atlīdzību, kas ikvienam strādājošajam pašam un viņa ģimenei nodrošina vismaz apmierinošu eksistenci.

No minētā izriet, ka Satversmes 107. pantā ietvertais jēdziens “valsts noteiktais minimums” saistīts ar mērķi noteikt tādu minimālo atalgojumu par darbu, kas būtu pietiekams personas pamatvajadzību apmierināšanai. Minimālās darba samaksas noteikšanas mērķis ir nodrošināt minimālo ienākumu apjomu, ar ko persona varētu segt dzīvesvietas, pārtikas, uztura, apģērba un citus izdevumus.⁹

⁶ Satversmes tiesas 2007.gada 14.jūnija sprieduma lietā Nr.2006-31-01 14.2.punkts.

⁷ Sk. Satversmes tiesas 2007.gada 14.jūnija sprieduma lietā Nr.2006-31-01 14.2.punktu.

⁸ Satversmes tiesas 2005.gada 21.novembra sprieduma lietā Nr.2005-03-0306 6.punkts.

⁹ Satversmes tiesas 2007.gada 14.jūnija sprieduma lietā Nr.2006-31-01 10.punkts

Tas saskan ar Direktīvā izvirzīto mērķi panākt pienācīgu dzīves līmeni darba ņēmējiem un viņu ģimenēm. Direktīvas preambulas 28.apsvērumā minēts, ka minimālās algas uzskata par adekvātām, ja tās ir taisnīgas attiecībā pret algu sadalījumu attiecīgajā dalībvalstī un ja tās nodrošina pienācīgu dzīves līmeni darba ņēmējiem, kas ir pilna laika darba tiesiskajās attiecībās.

Skaidrojot taisnīgas atlīdzības jēdzienu, Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komiteja ir norādījusi, ka tas nav statisks. Tas ir atkarīgs no virknes neizsmeļošu objektīvu kritēriju, kas atspoguļo ne tikai darba rezultātu, bet arī darbinieka pienākumus, darba veikšanai nepieciešamo prasmju un izglītības līmeni, darba ietekme uz darba ņēmēja veselību un drošību, īpašas grūtības, kas saistītas ar darbu, un ietekmi uz darbinieka personīgo un ģimenes dzīvi. (..) Ieslodzītajiem, kuri piekrīt strādāt, jāsaņem taisnīga atlīdzība. Lielākajai daļai strādājošo taisnīgas algas pārsniedz minimālo algu. Algas jāmaksā regulāri, savlaicīgi un pilnā apmērā.¹⁰

Tādējādi pienākums nodrošināt taisnīgu darba samaksu ir attiecināms arī uz nodarbinātībā iesaistītiem notiesātajiem.

[5] Regulējot ieslodzīto personu nodarbinātību, valstij iespēju robežās jāvadās pēc Apvienoto Nāciju Organizācijas un Eiropas Padomes izstrādātajām rekomendācijām šajā jomā¹¹, piemēram, Eiropas Padomes Ministru komitejas 2006. gada 11. janvāra rekomendācijas Rec (2006) 2 “Eiropas Cietumu noteikumi” (turpmāk – Eiropas Cietumu noteikumi).

Eiropas Cietumu noteikumos kā viens no būtiskākajiem pamatprincipiem tiek uzsvērts tas, ka dzīve ieslodzījuma vietās ir pēc iespējas pietuvināma pozitīvajiem aspektiem, kas raksturīgi dzīvei ārpus cietuma. Tas, ka ieslodzītie neapšaubāmi zaudē tiesības uz brīvību, nedrīkst radīt uzskatu, ka viņi automātiski zaudē arī visas politiskās, civilās, sociālās, ekonomiskās un kultūras tiesības. Ieslodzīto tiesības neizbēgami tiek ierobežotas, viņiem zaudējot brīvību, taču jābūt pēc iespējas mazāk papildu ierobežojumu.¹²

Satversmes tiesa ir atzinusi, ka notiesātajam soda izpildes režīma ietvaros tiek noteikti zināmi ierobežojumi, kas paredzēti Kodeksā un citos normatīvajos aktos. Šie ierobežojumi nedrīkst būt lielāki kā nepieciešams piespriedē soda veida rakstura un soda izpildes režīma dēļ. Satversmes tiesas spriedumos uzsvērts, ka pasākumi, kas saistīti ar pamattiesību ierobežojumiem, pieļaujami tikai tādā apmērā, kāds nepieciešams attiecīgā leģitīmā mērķa sasniegšanai.¹³

Normalizācijas princips (Eiropas cietumu noteikumu 5. princips) ir pamatā 26. noteikumam par darbu, kas paredz personām, kas nodarbinātas ieslodzījuma vietās, par darbu saņemt taisnīgu atlīdzību.¹⁴ Eiropas Padomes Noziedzības problēmu komiteja (CDPC), komentējot Eiropas Cietumu noteikumus, ir norādījusi, ka, nosakot ieslodzīto atalgojuma apmēru, ideālā variantā ikvienam ieslodzītajam ir jāsaņem mēnešalga, kas ir

¹⁰ General comment No. 23 (2016) on the right to just and favourable conditions of work (article 7 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights). 27 April 2016, E/C.12/GC/23. Pieejams: <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-23-2016-right-just-and-favourable>

¹¹ Satversmes tiesas 2007.gada 14.jūnija sprieduma lietā Nr.2006-31-01 14.2.punkts.

¹² Recommendation Rec(2006)2-rev of the Committee of Ministers to member States on the European Prison Rules and commentary. Tulkojums latviešu valodā pieejams: <https://www.vvc.gov.lv/lv/media/15136/download?attachment>

¹³ Satversmes tiesas 2008.gada 21.oktobra sprieduma lietā Nr.2008-02-01 10.punkts.

¹⁴ Satversmes tiesas 2008.gada 21.oktobra sprieduma lietā Nr.2008-02-01 9.2.punkts.

samērīga ar algām, kuras noteiktas sabiedrībā kopumā. Turklāt 26.8.noteikumā ir ietvertas arī tādas prasības, kuru mērķis ir novērst nodarbināto ieslodzīto ekspluatāciju.¹⁵

Saskaņā ar ANO Pamatprincipiem attieksmei pret ieslodzītajiem ir jārada tādi apstākļi, kas ļautu ieslodzītajiem veikt jēgpilnu atalgoātu darbu, kas atvieglos viņu reintegrāciju darba tirgū un ļaus viņiem sniegt ieguldījumu gan savā, gan savu ģimeņu finansiālā nodrošināšanā.¹⁶

No starptautiskajiem dokumentiem izriet ieteikums ideālā variantā ieslodzītajiem noteikt tādu darba samaksu, kādu par līdzvērtīgu darbu saņem personas, kas tiek nodarbinātas brīvībā. Tādējādi ieslodzītajiem tiesības uz taisnīgu atlīdzību būtu nodrošināmas pēc iespējas mazāk tās ierobežojot, turklāt vienīgi leģitīmu mērķu dēļ.

[6] No Satversmes tiesas sprieduma lietā Nr.2010-67-01 izriet, ka zemākas minimālās darba samaksas noteikšana notiesātajiem, no vienas puses, saistīta ar resocializācijas mērķi palīdzēt notiesātajiem saglabāt vai apgūt profesionālās zināšanas un prasmes, bet, no otras puses, nodrošinās papildu atbalstu komersantiem, kuriem jāreķinās ar zināmām grūtībām, nodarbinot notiesātos. Arī Saeimas Aizsardzības, iekšlietu un korupcijas novēršanas komisijas sēdē, apspriežot minēto likumprojektu, kā papildu ieguvums no apstrīdētās normas tika minēts tas, ka pieaugs komersantu interese par iespējām nodarbināt notiesātos.¹⁷

Tādējādi no minētā var secināt, ka zemākas minimālās darba samaksas noteikšanai notiesātajiem ir divi mērķi: pirmkārt, nodarbinātība ieslodzījumā ir resocializācijas procesa sastāvdaļa, kuras mērķis nav vērsts uz ienākumu gūšanu, otrkārt, tas ļautu nodarbināt lielāku ieslodzīto skaitu.

Kā liecina Ieslodzījuma vietu pārvaldes lietas Nr.2010-67-01 ietvaros sniegtā informācija, (..) šāda tendence neesot manāma. Tomēr, pateicoties apstrīdētajai normai, ir izdevies palielināt darba vietu skaitu saimnieciskajā apkalpē nodarbinātajiem notiesātajiem. Līdz ar to pēc apstrīdētās normas stāšanās spēkā darbs kā resocializācijas pasākums kļuvis pieejams lielākam skaitam notiesāto. Ja nodarbinātajiem notiesātajiem būtu paredzēta valstī vispārīgi noteiktā minimālā darba samaksa, tad daudziem notiesātajiem vispār nebūtu nodarbinātības iespējas. Tādējādi Satversmes tiesa atzina, ka apstrīdētā norma ir piemērots līdzeklis leģitīmā mērķa – nodrošināt pēc iespējas plašāku notiesāto resocializāciju – sasniegšanai un sabiedrības gūtais labums ir lielāks par personas pamattiesību ierobežojumu.¹⁸

Taču Valsts kontroles 2019.gada ziņojumā¹⁹ ir norādījusi, ka viena no nozīmīgākajām problēmām Latvijas ieslodzījuma vietās ir ieslodzīto nodarbinātība. Ieslodzīto nodarbinātība – tā ir iespēja apgūt darba prasmes un pieredzi, kas būs nepieciešama brīvībā, kā arī tā ir iespēja segt civilprasības (atlīdzināt valstij par izmaksātajām kompensācijas cietušajiem un uzturlīdzekļiem, kā arī segt citas parādsaistības) un palīdzēt ģimenei. Valsts kontrole ir secinājusi, ka nodarbinātībā komersantu izveidotajās darba vietās tiek iesaistīti “daudz par maz”²⁰ ieslodzīto. Pēdējo sešu gadu laikā²¹ (no 18 līdz 12 jeb par 33 procentiem) ir samazinājies komersantu skaits,

¹⁵ Recommendation Rec(2006)2-rev of the Committee of Ministers to member States on the European Prison Rules and commentary.

¹⁶ UN Basic Principles for the Treatment of Prisoners. 14 December 1990, General Assembly resolution 45/111. Pieejams: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-treatment-prisoners>

¹⁷ Satversmes tiesas 2011.gada 9.jūnija sprieduma lietā Nr.2010-67-01 12.1.punkts.

¹⁸ Satversmes tiesas 2011.gada 9.jūnija sprieduma lietā Nr.2010-67-01 12.1.punkts.

¹⁹ Valsts kontroles revīzijas ziņojums “Valstī īstenoto notiesāto personu resocializācijas pasākumu efektivitāte”. 2019.gada 29.oktobris. Pieejams: <https://www.lrvk.gov.lv/lv/revizijas/revizijas/noslektas-revizijas/valsti-istenoto-notiesato-personu-resocializācijas-pasākumu-efektivitate>

²⁰ Valsts kontroles ziņojuma 9. un 33.lp.

²¹ Valsts kontroles ziņojums aptver periodu no 2013.gada 1.janvāra līdz 2018.gada 1.jūlijam.

kas piedāvā darba vietas. Lai arī ir pieaudzis nodarbinātībā iesaistīto notiesāto īpatsvars (no 22,6 procentiem 2010.gadā līdz 34,4 procentiem 2018.gadā), tas ir saistīts ar notiesāto skaita izmaiņām, proti, būtiski ir samazinājies notiesāto skaits, kas sodu izcieš ieslodzījuma vietā, nevis ar darba vietu skaita palielināšanos. Tāpat Valsts kontrole secināja, ka nodrošināt darba vietas visiem tiem ieslodzītajiem, kuri vēlas strādāt, nav iespējams.²²

Savukārt no Ieslodzījumu vietu pārvaldes informācijas izriet, ka pēdējo trīs gadu laikā nodarbināti ir nedaudz virs 30 procentiem no ieslodzītajiem un tikai 20 procenti ir nodarbināti komersantu izveidotajās darba vietās²³.

Minētais, tiesībsarga ieskatā, liecina par to, ka ieslodzītajiem ir ierobežotas iespējas iesaistīties nodarbinātībā. Tas attiecas gan uz nodarbinātību komersantu izveidotajās darba vietās, kur saskaņā ar Ieslodzījumu vietu pārvaldes informāciju darba samaksa ir augstāka, nekā ieslodzījuma vietu saimnieciskajā apkalpē, gan arī uz nodarbinātību saimnieciskajā apkalpē, kur nodarbināt var ierobežotu ieslodzīto skaitu.

[7] Ņemot vērā iepriekš minēto, jāatzīmē, ka, lai gan darba vietu izveidošana ieslodzītajiem ir sarežģīta un nemotivējoša²⁴, tiesībsarga ieskatā, nosakot minimālās darba algas apmēru, nedrīkst ierobežot ieslodzīto tiesības saņemt taisnīgu atalgojumu. Komersantu tiekšanās pēc peļņas nevar radīt apstākļus, kuros tiktu ignorēta pozitīvā ietekme, kādu darbam būtu jāatstāj uz ieslodzīto²⁵. Proti, zemāka darba samaksa ieslodzītajiem nevar būt vienīgais motivējošais faktors komersantam iesaistīties ieslodzīto nodarbināšanā.

Vienlaikus, nosakot ieslodzīto minimālās darba algas līmeni, būtiski ir ņemt vērā arī nodarbinātības resocializācijas aspektu. Proti, nosakot ieslodzīto minimālās algas likmi, ir jāņem vērā gan mērķis, ar kādu ieslodzītie tiek iesaistīti nodarbinātībā, proti, lietderīga ieslodzījumā pavadītā laika pavadīšana, iespēja saglabāt vai pat uzlabot darba iemaņas un prasmes, gan ieslodzīto tiesības par savu darbu saņemt taisnīgu atalgojumu, t.i., kā papildu motivāciju iesaistei resocializācijas pasākumos gūt materiālu labumu no nodarbinātības.

Tiesībsarga ieskatā, taisnīgas darba algas nodrošināšana veicinātu ieslodzīto iesaisti nodarbinātībā, dodot iespēju daļu no atalgojuma tērēt savām vajadzībām, tostarp, veselības aprūpei, kas netiek segta no valsts budžeta līdzekļiem (piemēram, zobārstniecība), veidot uzkrājumus, kas nodrošina ieslodzīto reintegrāciju sabiedrībā pēc viņu atbrīvošanas, atbalstīt ģimenes locekļus, it īpaši bērnus, kā arī segtu savas parādsaistības.

Taču ieslodzīto minimālās darba algas paaugstināšana un nodarbinātības līmeņa paaugstināšana ir kompleksi risināms jautājums. Pirmkārt, ir jānodrošina, ka nodarbinātībā var iesaistīties pēc iespējas lielāks ieslodzīto skaits. Otrkārt, lai neradītu ienākumu nevienlīdzību starp ieslodzītajiem, kas, savukārt, var nelabvēlīgi ietekmēt cietuma vidi, tiesības saņemt taisnīgu atalgojumu ir jānodrošina pēc iespējas lielākam ieslodzīto skaitam, nevis tikai nelielai ieslodzīto daļai. Treškārt, jāveic pasākumi, lai motivētu komersantus veidot jaunas darba vietas ieslodzītajiem.

[8] Papildus iepriekš minētajam, tiesībsargs vērš uzmanību uz to, ka no Direktīvas preambulas 29.apsvēruma un 6.panta izriet pienākums ievērot nediskriminācijas un

²² Valsts kontroles ziņojuma 43., 44.lp.

²³ Aplūkojot pēdējo trīs gadu Ieslodzījumu vietu pārvaldes publiskos pārskatus, redzams, ka pie komersantiem nodarbināto ieslodzīto skaitam ir tendence palielināties, attiecīgi 2020.gadā pie komersantiem bija nodarbināt 435 ieslodzītie, 2021.gadā – 477 ieslodzītie, bet 2022.gadā – 493 ieslodzītie. Taču kopējam ieslodzīto nodarbinātības līmenim ir tendence samazināties – 2020.gadā 34 %, 2021.gadā – 32 %, 2022.gadā – 31 %.

²⁴ Komersantu interesi iesaistīties notiesāto nodarbinātībā neraisa ieslodzījuma vietu infrastruktūra, kas ir kritiskā stāvoklī. Uzņēmumiem jāiegulda lielas investīcijas, lai “nolietotajās” cietumu telpās iekārtotu ražotnes, kā arī darbs ar ieslodzītajiem ir ļoti specifisks, prasa lielākus izdevumus un laika patēriņu nekā ražotnēs ārpus cietuma teritorijas. Valsts kontroles ziņojums, 33., 44.lp.

²⁵ Recommendation Rec(2006)2-rev of the Committee of Ministers to member States on the European Prison Rules and commentary. Salīdzinājumam sk. 26.noteikuma komentārus.

samērīguma principu ne tikai minimālās algas likmes, bet arī atskaitījumu noteikšanā. Proti, Direktīva paredz arī minimālās algas aizsardzību no nesamērīgiem atskaitījumiem, jo pastāv risks, ka nesamērīgi atskaitījumi var ietekmēt minimālās algas adekvātumu.

Saskaņā ar Kodeksa 56.¹⁷ pantā noteikto, vērsot piedziņu uz notiesātās personas darba samaksu, ieturējumi tiek veikti līdz pat 80 procentu apmērā no darba algas. Rezultātā 2022.gadā pēc visu atskaitījumu veikšanas notiesāto mēneša vidējā darba samaksa ieslodzījuma vietu saimnieciskajā apkalpē bija 77,21 euro, bet komersantu izveidotajās darba vietās – 144,18 euro.

No Tieslietu ministrijas norādītā izriet, ka ministrija šobrīd strādā pie grozījumu izstrādes Civilprocesa likuma 594.pantā, ar kuriem iecerēts mainīt no parādniekam izmaksājamās darba samaksas veicamo ieturējumu aprēķina metodiku, kuras rezultātā secīgi mainīsies arī parādniekam izmaksājamās darba algas daļas apmērs (lielākajā daļā gadījumu tas palielināsies). Proti, atbilstoši ministrijas iecerētajam, veicot ieturējumus, ir plānots noteikt lielāku parādnieku aizsardzību. Ir plānots, ka no izmaksājamās darba samaksas un tai pielīdzināto maksājumu apmēra, kas nepārsniedz Ministru kabineta noteikto minimālās mēneša darba algas apmēru (alga neto), ieturējumus izdarīt 10 procentu apmērā.

Jāatzīmē, ka saskaņā ar Eiropas Cietumu noteikumu 105.5.noteikumu, ja tā noteikusi tiesa vai ja tā izlēmis attiecīgais ieslodzītais, daļu no notiesātā ieslodzītā nopelnītā atalgojuma vai iekrātās izpeļņas drīkst izmantot, lai atlīdzinātu izdarītā likumpārkāpuma radītos zaudējumus. Tādējādi, ieturot daļu no ieslodzīto nopelnītā atalgojuma un izmantojot zaudējumu atlīdzināšanai, tiek radīta iespēja notiesāto soda izpildes pasākumos ieslodzījuma vietā daudz plašāk izmantot atjaunojošās justīcijas metodes.²⁶

Lai gan ieslodzītajiem iesaiste nodarbinātībā ir saistīta arī ar iespēju samazināt savas parādsaistības²⁷, tai skaitā segt civilprasības, atlīdzināt kaitējumu, maksāt uzturlīdzekļus bērniem, tiesībsarga ieskatā, ieturējumu veikšana līdz pat 80 procentu apmērā no darba algas, turklāt ņemot vērā ieslodzītajiem noteikto zemāko minimālās darba algas likmi, no Direktīvas 6.panta skatījuma var būt nesamērīgi.

Apkopojot iepriekš norādīto, tiesībsargs uzskata, ka Direktīvas prasībām **atbilst atšķirīgas minimālās darba algas likmes kā arī ieturējumu veikšanas kārtība**. Vienlaikus likumdevējam būtu jātiecas nodrošināt ieslodzītajiem par savu darbu saņemt **taisnīgu atalgojumu**, kas pēc iespējas līdzinās atalgojumam, ko par tādu pašu darbu saņem personas, kas tiek nodarbinātas brīvībā. Tāpat tiesībsarga ieskatā vienlaikus ar ieslodzīto minimālās darba algas likmi būtu pārskatāma arī ieturējumu izdarīšanas kārtība, piemēram, līdzīgi tiem principiem, kādus ir plānots noteikt Civilprocesa likuma 594.pantā.

Ar cieņu
tiesībsarga vietniece

Ineta Piļāne

²⁶ Recommendation Rec(2006)2-rev of the Committee of Ministers to member States on the European Prison Rules and commentary. Sk. 105.5.noteikuma komentāru.

²⁷ Saskaņā ar Valsts kontroles ziņojumā norādīto, parādsaistības ir apmēram piektajai daļai ieslodzīto, un to kopējā summa uz 2019.gada 1.augustā bija 1,555 milj. Euro. Ziņojuma 66., 67.lp.